

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

Universiteit Utrecht
Master Psychologie, Sociale Psychologie

THESIS

Slachtofferschap is niemand gegund, toch?

*De invloed van het geloof in een rechtvaardige wereld op sociale waardeoriëntaties, en
hieraan gebonden reacties op onschuldig slachtofferschap*

Milou Eppink, 3731456

01-07-2012

Michèle Bal

Tweede beoordelaar: Chantal den Daas

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

Hoewel onschuldige slachtoffers weinig aan hun situatie kunnen doen, worden zij regelmatig aangewezen als veroorzaker van hun eigen leed. Een merkwaardige constatering gezien de meeste mensen pro sociaal zijn, één van de drie in de literatuur gebruikte sociale waardeoriëntaties. Volgens de ‘Belief in a Just World’ theorie hebben mensen echter de behoefte te geloven in een rechtvaardige wereld en wordt dit geloof door een onschuldige slachtoffersituatie bedreigd. Hierdoor zijn mensen geneigd zich te distantiëren en zich juist op zichzelf te richten. Uit dit onderzoek is gebleken dat de sociale waardeoriëntatie een stabiele dispositionele trek is die door dreiging van het rechtvaardigheidsgeloof niet werd beïnvloed, maar hiermee tezamen wel bepalend was voor de reacties die naar het slachtoffer werden gegeven. Vooral pro sociale mannen bleken hun intentie en mate van hulp te verminderen wanneer zij met een hoge dreiging van het rechtvaardigheidsgeloof werden geconfronteerd.

Juist individualisten bleken de personen die negatiever gingen reageren als ze in een dergelijke situatie terechtkwamen. Dit wekt de vraag of het aangenomen onderscheid tussen pro socialen en pro zelfs wel gemaakt moet worden. Wellicht moet in het kader van rechtvaardigheidsonderzoek juist meer gericht worden op het onderscheid tussen focus op jezelf en focus op anderen.

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

Slachtofferschap is niemand gegund, toch?

De invloed van het geloof in een rechtvaardige wereld op sociale waardeoriëntaties, en hieraan gebonden reacties op onschuldig slachtofferschap

Waar men in een meelevende en welwillende samenleving zou verwachten dat vooral onschuldige slachtoffers met steun en behulpzaamheid zouden worden benaderd, blijken juist deze onschuldige slachtoffers veelvuldig door mensen te worden aangewezen als veroorzaker van hun eigen slachtofferschap (Bal & Van den Bos, 2010; Bal & Van den Bos, 2012; Hafer & Bègue, 2005). Zeker in situaties waarin directe hulp noodzakelijk is, hebben dergelijke reacties mogelijk grote gevolgen voor het slachtoffer. Zo kunnen deze een onrechtvaardige status quo legitimeren, en het verrichten van inspanningen om hierin voor sociale veranderingen te zorgen verminderen (Hafer & Bègue, 2005).

Onderzoek naar soortgelijke situaties is dan ook geen overbodige luxe, echter heeft dit nog weinig plaatsgevonden. Dit is een lacune in de wetenschappelijke literatuur. Praktisch gezien is het zelfs nog meer een gemis, omdat het begrijpen van reactieprocessen in slachtoffersituaties de steun en behulpzaamheid voor deze slachtoffers mogelijk kan bevorderen. Daarnaast kan het een bijdrage leveren aan het bevorderen van sociale veranderingen en doorbreken van onrechtvaardigheidsituaties.

Zonder wetenschappelijke inzichten zijn deze praktische handelingen echter niet mogelijk en blijven dergelijke reacties bestaan. Hiermee worden slachtoffers niet geholpen en wordt secundaire victimisatie juist meer in de hand gewerkt (Bal & Van den Bos, 2010). Een merkwaardige constatering, gezien de meeste mensen zich graag naar de sociale norm gedragen en van wie in feite dus zou worden verwacht dat ze onschuldige slachtoffers een helpende hand bieden (Van den Bos et al., 2011).

Mensen die zich naar de sociale norm gedragen worden ook wel mensen met een prosociale waardeoriëntatie genoemd, één van de drie sociale waardeoriëntaties in de literatuur. Sociale waardeoriëntaties zijn relatief stabiele en dispositionele voorkeuren voor patronen van uitkomsten of verdelingen voor jezelf en voor anderen (Van Lange, 1999; Van Lange, Otten, De Bruin & Joireman, 1997; Van Prooijen et al., 2008; Smeesters, Warlop, Van Avermaet, Corneille & Yzerbyt, 2003; Smeesters, Yzerbyt, Corneille & Warlop, 2009). Ze zijn een indicatie voor de mate waarin mensen bezorgd zijn om anderen en om ongelijkheid in uitkomsten (Van Lange, 1999; Murphy, Ackermann & Handgraaf, 2011). Mensen met een

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

prosociale waardeoriëntatie richten zich daarbij op de meest gunstige uitkomsten voor zichzelf én voor de andere persoon. Het gaat dan om zowel het maximaliseren van de gedeelde uitkomsten als het minimaliseren van het verschil tussen deze uitkomsten (De Cremer & Van Dijk, 2002; Van Lange, 1999; Van Lange et al., 1997; McClintock, 1972; Van Prooijen et al., 2008; Smeesters et al., 2009).

Uit grootschalig onderzoek onder Nederlandse volwassenen blijkt 71% van de mensen tot deze prosociale waardeoriëntatie te behoren (Van Lange et al., 1997). De overige mensen behoren tot de individualistische of de competitieve waardeoriëntatie (De Cremer & Van Dijk, 2004). Bij de individualistische component gaat het daarbij om de absolute maximalisatie van de eigen winst. Deze mensen richten zich volledig op zichzelf en hebben geen interesse in de uitkomsten voor de andere persoon. Mensen met een competitieve waardeoriëntatie streven naar relatieve maximalisatie van hun eigen winst. Zij willen het verschil met de ander zo groot mogelijk en in het voordeel van henzelf verkrijgen (De Cremer & Van Dijk, 2002; Van Lange, 1999; Van Lange et al., 1997; McClintock, 1972; Murphy et al., 2011; Van Prooijen et al., 2008; Smeesters et al., 2003; Smeesters et al., 2009).

Tezamen worden deze oriëntaties ook wel de prozelf waardeoriëntatie genoemd, omdat men bij beide, in tegenstelling tot bij prosocialen, vooral bezorgd is over zijn eigen uitkomsten (Van Prooijen et al., 2008; Smeesters et al., 2009). Juist prosocialen zijn dan ook de aangewezen personen van wie hulpverlening wordt verwacht in slachtoffersituaties. Wat maakt dat zij zich hier met betrekking tot een onschuldig slachtoffer dan toch niet altijd naar gedragen?

De 'Belief in a Just World' theorie, geïntroduceerd door Lerner (1980), legt een verklaring hiervoor in het geloof in een rechtvaardige wereld. De theorie stelt dat mensen moeten geloven in een rechtvaardige wereld zodat de wereld voorspelbaar en te hanteren blijft (Bal & Van den Bos, 2012). Deze sterke behoefte zorgt ervoor dat men zich hiernaar gaat gedragen en uiteindelijk ook daadwerkelijk in een rechtvaardige wereld gaat geloven (Hafer & Bègue, 2005). Onschuldig slachtofferschap bedreigt dit idee van een rechtvaardige wereld (Hafer & Bègue, 2005; Van Prooijen & Van den Bos, 2009). Het toont aan dat de kans bestaat dat dit ook jou kan overkomen (Bal & Van den Bos, 2010). Mensen hebben hierdoor de neiging te zoeken naar middelen om zichzelf ervan te overtuigen dat er helemaal geen sprake is van onrechtvaardigheid (Bal & Van den Bos, 2010; Hafer & Bègue, 2005; Kogut, 2011; Van Prooijen & Van den Bos, 2009).

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

Een oplossing hiervoor ligt in het herinterpreteren van de oorzaak van de situatie of het karakter van het slachtoffer, door deze te beschuldigen of te kleineren (Bal & Van den Bos; Hafer & Bègue, 2005; Kogut, 2011). Met deze negatieve reacties probeert men zijn geloof in de rechtvaardige wereld te behouden door zich te distantiëren van het slachtoffer en de onrechtvaardigheid. Dit distantiëren toont aan dat zelfgeoriënteerde motieven van primaire betekenis zijn voor uiteindelijke reacties. Juist zelfgeoriënteerde motieven zijn kenmerkend voor de individualistische en competitieve waardeoriëntaties. Dit impliceert dat bij aanwezigheid van dreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld van een prosociale waardeoriëntatie wordt afgestapt en meer vanuit een prozelf waardeoriëntatie wordt gehandeld.

Door zich te distantiëren van het slachtoffer richten mensen zich eveneens op hun persoonlijke identiteit. Hiermee wordt minder bijdrage aan anderen geleverd dan wanneer op een groepsidentiteit wordt gericht, ongeacht de sociale waardeoriëntatie (De Cremer & Van Dijk, 2002). Voor individualisten en competitieven blijkt dit echter sterker te gelden dan voor prosociale mensen, omdat zij, met betrekking tot procedures, meer gevoelig blijken te zijn voor onrechtvaardigheden en hierop meer negatief reageren (Van Prooijen et al., 2008). Omdat het voor individualisten in hun eigen voordeel kan zijn om toch te helpen of minder negatief te reageren, is het waarschijnlijk dat zij zich hier meer naar gedragen dan competitieven. Van competitieven kan juist worden verwacht dat zij extra negatief reageren om het verschil tussen de eigen en andermans uitkomsten te maximaliseren (De Cremer & Van Dijk, 2002; Van Lange, 1999; Van Lange et al., 1997; McClintock, 1972; Murphy et al., 2011; Van Prooijen et al., 2008; Smeesters et al., 2003; Smeesters et al., 2009). Waar prosociale mensen onder een hoge dreiging van hun rechtvaardigheidsgeloof mogelijk dus van hun dispositionele waardeoriëntatie afstappen, is het daarna nog afhankelijk van de situationele sociale waardeoriëntatie in hoeverre ze negatief (en positief) zullen reageren op een slachtoffer.

In dit onderzoek wordt dan ook gekeken welke gevolgen de aanwezigheid van een onschuldig slachtoffer heeft voor de sociale waardeoriëntatie en de positieve (hulp) en negatieve reacties naar het slachtoffer. In verband met kortdurende effecten om gevoelsmatige oordelen te verkrijgen is het onderzoek, ter bevordering van de betrouwbaarheid, in twee delen uitgevoerd.

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

De eerste studie richt zich op eventuele veranderingen van de sociale waardeoriëntatie wanneer iemands rechtvaardigheidsgeloof wordt bedreigd. Verwacht wordt dat mensen zich na dreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld meer gaan richten op zichzelf, en zich hierdoor een situationele prozelf waardeoriëntatie aanmeten.

De tweede studie bouwt hierop voort door te onderzoeken of deze verandering in sociale waardeoriëntatie gevolgen heeft voor de negatieve en de positieve (hulp) reacties die mensen naar het slachtoffer uiten. Verwacht wordt dat competitieve personen, vanwege hun belang bij relatieve winst, zeer negatief zullen zijn en niet tot hulp zullen overgaan. Van mensen die zich in een individualistische oriëntatie begeven wordt verwacht dat zij, gezien zij hier ook eigen voordeel uit kunnen halen, in een enkel geval wel hulp zullen verlenen en minder negatief oordelen dan de competitieve groep. Van beide oriëntaties samen wordt verwacht dat hier meer negatief en minder positief wordt gereageerd dan door prosociale mensen.

Studie 1

In de eerste studie is onderzocht of de sociale waardeoriëntatie verandert na een hoge dreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld. De dispositionele sociale waardeoriëntatie is vastgesteld en de dreiging van het rechtvaardigheidsgeloof is gemanipuleerd, waarna nog eens een meting van de (situationele) sociale waardeoriëntatie is gedaan. Vervolgens zijn verschillende reacties op de slachtoffersituatie gemeten.

Methode

Onderzoeksgroep

Aan het onderzoek hebben 78 Utrechtse studenten deelgenomen in de leeftijd van 17 tot 38 jaar ($M = 20.65$, $SD = 3.12$). De meeste studenten woonden daadwerkelijk in Utrecht of in de omgeving hiervan (79.5%). De meerderheid was vrouw (64.1%). Er bestond een relatief gelijke verdeling van dispositionele prosociale (50.0%) en dispositionele prozelf (42.3%) respondenten, zes personen konden niet worden geclassificeerd. Eenzelfde verdeling gold voor de manipulatie van de dreiging van het rechtvaardigheidsgeloof (50.6% hoog versus 48.1% laag).

Procedure

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

In een lab van de Universiteit Utrecht hebben studenten aan het onderzoek deelgenomen, waarna ze hiervoor proefpersoonuren of een geldbedrag van 3 euro hebben ontvangen.

Instrumenten

Dispositionele sociale waardeoriëntatie. De dispositionele sociale waardeoriëntatie is vastgesteld met de Triple-Dominance Measure, bestaande uit 9 items met puntenverdelingen (A, B, en C) voor de respondent zelf en voor een fictief ander persoon, waarover de respondent gevraagd is zijn voorkeur uit te spreken (Van Lange et al., 1997). Minstens zes keuzes moesten consistent zijn met één waardeoriëntatie om hiervan te spreken, leidend tot mogelijke scores van (1) dispositionele prosociale, en (2) dispositionele prozelf sociale waardeoriëntatie.

Manipulatie 'Belief in a Just World'. Een filmfragment is getoond waarin een meisje, genaamd Linda, vertelt over de avond waarop zij is verkracht (Bal & Van den Bos, 2010). In een voorafgaande beschrijving is zij geïntroduceerd als studente uit (1) Utrecht of als studente uit (2) Groningen, indicierend voor een hoge respectievelijk lage dreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld. Een onrechtvaardige gebeurtenis in Utrecht is voor een Utrechtse student meer relevant dan een dergelijke gebeurtenis in Groningen en zou daarmee voor meer identificatie met het slachtoffer zorgen, wat zijn geloof in een rechtvaardige wereld meer doet bedreigen (Bal & Van den Bos, 2010). Meer dan 90% van de respondenten heeft achteraf juist benoemd in welke stad Linda woont, wijzend op een effectieve manipulatie.

Situationele sociale waardeoriëntatie. De situationele sociale waardeoriëntatie is gemeten met de SVO Slider Measure (Murphy et al., 2011). Op 6 verschillende items, met puntenverdelingen voor de respondent zelf en voor een fictief ander persoon, is de eigen voorkeur voor verdelingen aangegeven. Uiteindelijke uitkomsten zijn weergegeven in het aantal graden, waarbij een hoger aantal graden op een meer prosociale oriëntatie, en een lager aantal graden op een meer prozelf oriëntatie duidde. Tevens kon de maat worden omgezet in de specifieke categorieën (1) prosociale en (2) prozelf sociale waardeoriëntatie.

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

Negatieve reacties en hulpintentie. Negatieve reacties zijn gemeten met een vragenlijst bestaande uit 19 items ($\alpha = .90$) (Bal en Van den Bos, 2010; Bal & Van den Bos, 2012). Een voorbeeld is ‘Ik vind dat Linda beter had moeten weten’. Hulpintentie is gemeten met een vragenlijst, bestaande uit 4 items ($\alpha = .92$). Een voorbeeld is ‘Ik hoop dat ik wat voor Linda kan betekenen’. De items zijn gemeten op een 7-punt likertschaal, variërend van (1) ‘helemaal oneens’ tot (7) ‘helemaal eens’. Een hogere score stond daarbij voor meer negatieve reacties respectievelijk meer hulpintentie.

Daadwerkelijke hulp. Daadwerkelijke hulp is gemeten met een enkele vraag naar de manier waarop de respondent Linda eventueel zou willen helpen, waarna enkele opties zijn gegeven die oplopen in de mate van inspanning (DePalma, Madey, Tillman & Wheeler, 1999). Een voorbeeld is ‘Ik wil Linda wel een keer bellen om haar te helpen (± 1 uur)’. Een hogere score op de vraag betekende dat men zich meer heeft willen inspannen om daadwerkelijk hulp te verlenen.

Resultaten

Dispositionele sociale waardeoriëntatie en dreiging van het rechtvaardigheidsgeloof op de situationele sociale waardeoriëntatie. Uit de eerste GLM-analyse bleek dat de dispositionele sociale waardeoriëntatie de situationele sociale waardeoriëntatie grotendeels bepaalde, $F(1, 64) = 25.80, p < .01, \eta^2_p = .29$. De sociale waardeoriëntatie bleek dus een stabiele dispositie te zijn.

Dispositionele sociale waardeoriëntatie en dreiging van het rechtvaardigheidsgeloof op de reacties. Uit de tweede GLM-analyse bleek een hoofdeffect van geslacht op de hulpintentie, $F(1, 64) = 4.13, p < .05, \eta^2_p = .06$. Vrouwen ($M = 4.63, SD = 0.21$) hebben daarbij meer intentie tot hulp dan mannen ($M = 3.90, SD = 0.29$). Daadwerkelijke hulp hing echter af van de dreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld, waarbij een hoge dreiging ($M = 0.46, SD = 0.35$) tot minder hulpverlening leidde dan een lage dreiging ($M = 0.85, SD = 0.99$), $F(1, 64) = 6.60, p < .05, \eta^2_p = .09$.

Voor daadwerkelijke hulpverlening bestond daarnaast een interactie-effect van de dispositionele sociale waardeoriëntatie en de dreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld, $F(1, 64) = 4.72, p < .05, \eta^2_p = .07$. Onder een lage dreiging hielpen prosocialen ($M = 1.27, SD = 0.17$) meer dan prozelfs ($M = 0.54, SD = 0.19$), $F(1, 64) = 7.96, p < .05, \eta^2_p = .11$.

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

Bij een hoge dreiging verminderde deze hulpverlening onder prosocialen ($M = 0.42$, $SD = 0.18$), $F(1, 64) = 11.75$, $p < .05$, $\eta^2_p = .16$, tot hetzelfde niveau als waarin prozelfs hulp verleenden ($M = 0.47$, $SD = 0.17$), $F(1, 64) = 0.04$, $p > .84$, $\eta^2_p = .00$.

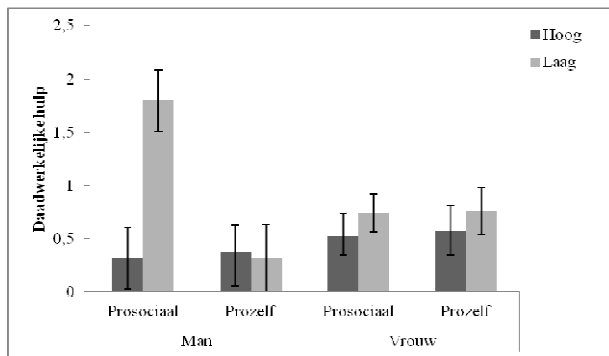
Voor de dispositionele sociale waardeoriëntatie en geslacht was er ook een tweewegs interactie, $F(1, 64) = 4.31$, $p < .05$, $\eta^2_p = .06$. Prosociale mannen ($M = 1.06$, $SD = 0.21$) hielpen daarbij meer dan prosociale vrouwen ($M = 0.63$, $SD = 0.14$), $F(1, 64) = 2.95$, $p < .09$, $\eta^2_p = .04$. Onder de mannen hielpen prosocialen ($M = 1.06$, $SD = 0.21$) meer dan prozelfs ($M = 0.35$, $SD = 0.20$), $F(1, 64) = 6.04$, $p < .05$, $\eta^2_p = .09$.

Beide effecten werden gekwalificeerd door een interactie van de dispositionele sociale waardeoriëntatie, de dreiging van het rechtvaardigheidsgeloof en het geslacht, $F(1, 64) = 4.78$, $p < .05$, $\eta^2_p = .07$ (zie figuur 1). Onder een lage dreiging verleenden prosociale mannen ($M = 1.80$, $SD = 0.29$) hierbij meer hulp dan prozelf mannen ($M = 0.32$, $SD = 0.32$), $F(1, 64) = 11.76$, $p < .05$, $\eta^2_p = .16$, en prosociale vrouwen ($M = 0.74$, $SD = 0.18$), $F(1, 64) = 9.48$, $p < .05$, $\eta^2_p = .13$. Tevens gingen zij minder hulp verlenen wanneer deze lage dreiging ($M = 1.80$, $SD = 0.29$) een hoge dreiging werd ($M = 0.32$, $SD = 0.29$), $F(1, 64) = 12.99$, $p < .05$, $\eta^2_p = .17$, gelijk aan de mate waarin prozelfs dit onder een hoge dreiging deden ($M = 0.38$, $SD = 0.25$), $F(1, 64) = 0.02$, $p > .87$, $\eta^2_p = .00$.

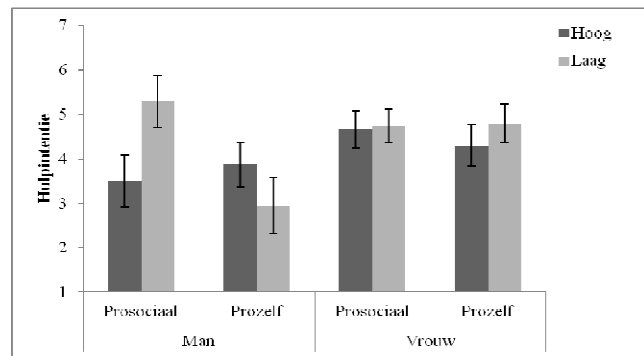
Voor hulpintentie gold eveneens een interactie-effect van de dispositionele sociale waardeoriëntatie, de dreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld en het geslacht, $F(1, 64) = 4.50$, $p < .05$, $\eta^2_p = .07$ (zie figuur 2). Ook hier hadden prosociale mannen onder een lage dreiging ($M = 5.29$, $SD = 0.58$), meer de intentie tot hulp dan prozelf mannen ($M = 2.95$, $SD = 0.64$), $F(1, 64) = 7.41$, $p < .05$, $\eta^2_p = .10$, en werd deze intentie tot hulp bij een hoge dreiging weer minder ($M = 3.50$, $SD = 0.58$), $F(1, 64) = 4.77$, $p < .05$, $\eta^2_p = .07$, tot aan een gelijke mate van hulpintentie als prozelf mannen onder een hoge dreiging ($M = 3.88$, $SD = 0.50$), $F(1, 64) = 0.24$, $p > .62$, $\eta^2_p = .00$. Het verschil tussen mannen ($M = 2.95$, $SD = 0.64$) en vrouwen ($M = 4.80$, $SD = 0.43$) bestond hier echter alleen bij prozelf personen, onder een lage dreiging, $F(1, 64) = 5.80$, $p < .05$, $\eta^2_p = .08$.

Naast deze positieve reacties was er voor negatieve reacties een interactie-effect van de dispositionele sociale waardeoriëntatie, de dreiging van het rechtvaardigheidsgeloof en geslacht, $F(1, 64) = 4.20$, $p < .05$, $\eta^2_p = .06$ (zie figuur 3). Onder een lage dreiging leken prozelf mannen ($M = 2.62$, $SD = 0.35$) meer negatieve reacties te geven dan prosociale mannen ($M = 1.69$, $SD = 0.32$), $F(1, 64) = 3.93$, $p < .06$, $\eta^2_p = .06$. Onder een hoge dreiging

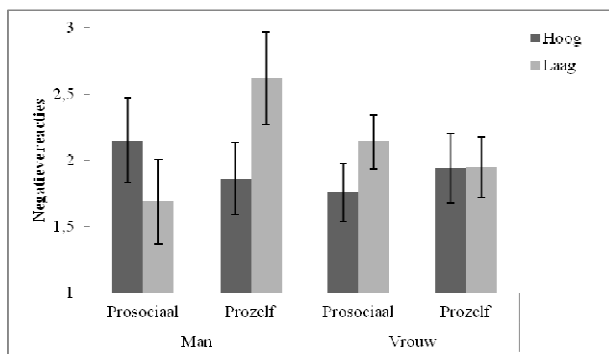
SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

Figuur 1. Gemiddelde mate van daadwerkelijke hulp voor sociale waardeoriëntatie, dreiging van het rechtvaardigheidsgehoof en geslacht

Figuur 2. Gemiddelde mate van hulpintentie voor sociale waardeoriëntatie, dreiging van het rechtvaardigheidsgehoof en geslacht

Figuur 3. Gemiddelde mate van negatieve reacties voor sociale waardeoriëntatie, dreiging van het rechtvaardigheidsgehoof en geslacht

werden deze negatieve reacties wat minder ($M = 1.86$, $SD = 0.27$), $F(1, 64)$, $p < .09$, $\eta^2_p = .05$, waarbij zij tot een gelijk niveau met prosociale mannen ($M = 2.15$, $SD = 0.32$) leken te komen, $F(1, 64) = 0.50$, $p > .48$, $\eta^2_p = .01$. Overige resultaten waren niet significant.

Bij dispositioneel prosociale personen bleken deze negatieve reacties onder een lage dreiging samen te hangen met de hulpintentie. Van negatieve reacties werd echter pas tot daadwerkelijke hulpverlening overgegaan wanneer een hoge dreiging van het rechtvaardigheidsgehoof aanwezig was. Opvallend is de intentie tot hulp niet per definitie ook daadwerkelijke hulpverlening betekende. Bij dispositioneel prozelf personen hingen deze hulpintentie en daadwerkelijke hulp daarentegen wel samen, ongeacht de mate van dreiging. Onder een lage dreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld bleek bij hen ook de situationele sociale waardeoriëntatie bepalend voor de daadwerkelijke hulpverlening. Deze invloed viel onder een hoge dreiging echter weer weg (zie tabel 1).

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

Tabel 1

Correlaties tussen situationele sociale waardeoriëntatie, dreiging rechtvaardigheidsgeloof, negatieve reacties, hulpintentie en daadwerkelijke hulp voor prosocialen en prozelfs onder een hoge en lage dreiging

	Hoge dreiging				Lage dreiging			
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.
1. Situationele sociale waardeoriëntatie	/	-.09	.32	.06	/	-.12	.22	.66*
2. Negatieve reacties	.12	/	-.28	-.14	.21	/	-.21	-.17
3. Hulpintentie	.00	.04	/	.69*	-.21	-.55*	/	.55*
4. Daadwerkelijke hulp	.18	-.49*	.23	/	-.08	-.32	.23	/

Noot: Onder de diagonalen de correlaties voor prosocialen, boven de diagonalen de correlaties voor prozelfs.

* $p < 0.05$

Pilotstudie

In een pilotstudie is aan 20 personen dertig individualistische en competitieve zinnen voorgelegd, waarvan zij op drie 9-punt schalen hebben aangegeven in hoeverre zij deze zinnen respectievelijk individualistisch, competitief en positief of negatief vonden. Per schaal zijn aan de hand van pearson correlaties de positieve zinnen eruit gehaald, waarbij geen of een negatieve samenhang bestond tussen de mate waarin zij individualistisch en competitief werden bevonden. Vervolgens zijn per conditie (individualistisch versus competitief) 8 zinnen gekozen op basis van een significant verschil tussen de mate van individualisme en competitiviteit, zoals bleek uit t-toetsen. Deze zinnen zijn gebruikt voor de manipulatie in studie 2 (zie bijlage 1).

Studie 2

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

In studie 2 is onderzocht of er tussen de sociale waardeoriëntaties verschil bestaat in reactievormen na een hoge dreiging van het rechtvaardigheidsgeloof. De sociale waardeoriëntatie en de dreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld zijn gemanipuleerd, waarna verschillende reactievormen hierop zijn gemeten. Vervolgens is de (situationele) sociale waardeoriëntatie nog eens gemeten.

Methode

Onderzoeksgroep

118 Utrechtse studenten hebben aan het onderzoek deelgenomen. Zij varieerden qua leeftijd van 18 tot 38 jaar ($M = 22.08$, $SD = 3.78$). De meerderheid was vrouw (75.4%). Van alle respondenten woonde 69.2% in Utrecht of omgeving. De zes versies van de vragenlijsten, ontstaan uit het 3 (prosociaal versus individualistisch versus competitief) x 2 (hoge versus lage dreiging) -design, zijn gelijk over alle respondenten verdeeld.

Procedure

Studenten op het terrein van de Universiteit Utrecht en de Hogeschool Utrecht zijn gevraagd een papieren vragenlijst in te vullen, waarna deze hen na instemming is aangereikt en na ongeveer 15 minuten weer is opgehaald.

Instrumenten

Manipulatie sociale waardeoriëntatie. De sociale waardeoriëntatie is gemanipuleerd met de Scrambled Sentence Task, bestaande uit 8 te vormen (1) prosociale, (2) individualistische of (3) competitieve zinnen (Srull & Wyer, 1979). De prosociale zinnen zijn voortgekomen uit eerder onderzoek (Van den Bos et al., 2011). De gebruikte individualistische en competitieve zinnen zijn uit een eigen vooronderzoek de meest onderscheidende en positieve zinnen voor deze oriëntaties gebleken.

Manipulatie 'Belief in a Just World'. De manipulatie is op dezelfde wijze als in studie 1 uitgevoerd, alleen in geschreven vorm en over een meisje dat Simone heet (Bal & Van den Bos, 2010). Ook hier is de manipulatie effectief geweest, gezien meer dan 85% van de respondenten achteraf juist de woonplaats van Simone konden benoemen.

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

Reacties. De negatieve reacties ($\alpha = .91$), de hulpintentie ($\alpha = .97$) en de daadwerkelijke hulp zijn op dezelfde wijze gemeten als in studie 1.

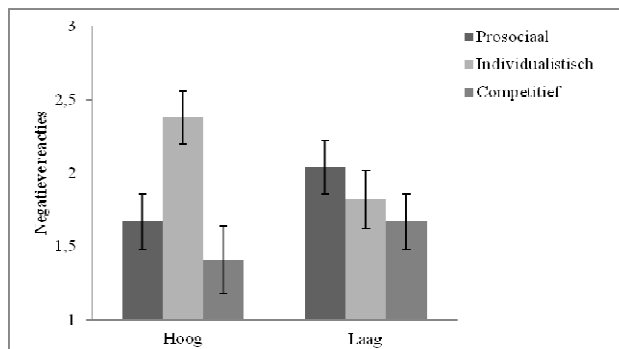
Situationele sociale waardeoriëntatie. Eventuele veranderingen in de sociale waardeoriëntatie zijn gemeten met de SVO Slider Measure (Murphy et al., 2011). Deze meting heeft op exact dezelfde wijze plaatsgevonden als in studie 1.

Resultaten

Sociale waardeoriëntatie en dreiging van het rechtvaardigheidsgeloof op reacties. Uit de GLM-analyse bleek een hoofdeffect van de gemanipuleerde sociale waardeoriëntatie op negatieve reacties, $F(2, 106) = 3.91, p < .05, \eta^2_p = .07$, waarbij individualisten ($M = 2.10, SD = 0.14$) meer negatieve reacties gaven dan competitieven ($M = 1.54, SD = 0.15$).

Daarnaast was er een interactie-effect van de gemanipuleerde sociale waardeoriëntatie en de dreiging van het rechtvaardigheidsgeloof op negatieve reacties, $F(2, 106) = 3.59, p < .05, \eta^2_p = .06$ (zie figuur 4). Deze interactie werd bepaald door individualisten, die onder een hoge dreiging ($M = 2.38, SD = 0.18$) meer negatief reageerden dan prosocialen ($M = 1.67, SD = 0.19$) en competitieven ($M = 1.41, SD = 0.23$), $F(2, 106) = 6.72, p < .05, \eta^2_p = .11$. Onder een lage dreiging werden negatieve reacties van individualisten minder ($M = 1.82, SD = 0.20$), $F(1, 106) = 4.35, p < .05, \eta^2_p = .04$, waarbij geen verschil meer tussen de sociale waardeoriëntaties bestond ($M_{prosocial} = 2.04, SD = 0.18$; $M_{individualistisch} = 1.82, SD = 0.20$; $M_{competitief} = 1.67, SD = 0.19$), $F(2, 106) = 1.09, p > .33, \eta^2_p = .02$.

Reacties en de situationele sociale waardeoriëntatie. Voor mannen leverde de regressieanalyse geen significante resultaten. Dit in tegenstelling tot dezelfde regressieanalyse voor vrouwen, waaruit bleek dat meer intentie tot helpen ($M = 3.93, SD = 1.73$), $\beta = .27, t(4, 84) = 2.24, p < .05$, en meer daadwerkelijke hulp ($M = 0.20, SD = 0.21$), $\beta = .23, t(4, 84) = 2.26, p < .05$, bij hen samengingen met een meer prosociale situationele waardeoriëntatie ($M = 28.54, SD = 11.93$). Overige resultaten waren niet significant.

Figuur 4. Gemiddelde mate van negatieve reacties

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

Discussie

Uit de twee studies is gebleken dat de dispositionele sociale waardeoriëntatie door dreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld niet veranderde (studie 1), maar dat een combinatie van beide wel van invloed was op de mate waarin positieve en negatieve reacties op een slachtoffer werden gegeven (studie 1 en 2).

Studie 1 toonde daarbij dat prosociale mannen onder een lage dreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld meer intentie tot hulp hadden dan prozelf mannen, en daadwerkelijk meer hielpen. Wanneer zij met een hoge dreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld werden geconfronteerd verminderde hun mate van hulpintentie en daadwerkelijke hulp naar dat van prozelf mannen. Prozelf mannen lieten hun intentie tot hulp en daadwerkelijke hulp daarentegen niet door dreiging van het rechtvaardigheidsgeloof beïnvloeden.

Met betrekking tot negatieve reacties bleek uit studie 2 niet het verwachte onderscheid tussen prosocialen en prozelfs, maar bleken het juist individualisten die onder een hoge dreiging meer negatief reageerden dan prosocialen en competitieven. Onder een lage dreiging verminderden de negatieve reacties van individualisten en werden zij gelijk aan die van prosocialen en competitieven.

Hoewel alleen voor mannen, toonde studie 1 het tegenovergestelde effect. Omdat de reactiemetingen in deze studie echter niet direct na de dreiging van het rechtvaardigheidsgeloof werden gemeten, is het waarschijnlijk dat het hier de beredeneerde oordelen betreft. Voor meting van het effect van dreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld is juist een gevoelsmatig en impliciet oordeel nodig (Hafer & Bègue, 2005), zoals in studie 2.

Dat juist een onderscheid van individualisten met prosocialen en competitieven werd gevonden, kan mogelijk worden verklaard door verschillen in oriëntaties die voor de eerste groep alleen gericht zijn op zichzelf en voor prosocialen en competitieven juist ook op anderen. Wanneer gefocust wordt op zichzelf worden hersengebieden die betrokken zijn bij affectieve reacties op dreiging actief (Lamm, Batson & Decety, 2007), waardoor een hoge zelfdreiging ontstaat en een slachtoffersituatie meer impact heeft (Van Prooijen et al., 2008). Onrechtvaardigheden worden daarom verdedigd, door uitkomsten van situaties als resultaat van eigen acties of het karakter van iemand te beschouwen (Van Prooijen & Van den Bos, 2009). Bij focus op een ander zijn de eigen acties meer gericht rondom het helpen van de

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

ander (Hafer & Bègue, 2005) en is de dreiging voor de persoon zelf niet zo groot (Van Prooijen et al., 2008).

Deze manier van onderscheiden zou ook voor de resultaten uit studie 1 kunnen gelden, omdat de prozelfs hier feitelijk bijna geheel uit individualisten bestonden. Wellicht is dus niet het onderscheid van prosocialen en prozelfs de juiste manier van benaderen, maar moet in rechtvaardigheidsonderzoek meer gericht worden op het onderscheid van individualisten met prosocialen en competitieven. Het zou dan de focus zijn van waaruit nieuwe informatie wordt geïnterpreteerd en beoordeeld, waardoor deze focus gehandhaafd of zelfs versterkt wordt. Dit verklaart vervolgens eveneens waarom de sociale waardeoriëntatie door een dreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld niet veranderde, maar in combinatie hiermee wel de gevolgde reacties bepaalde. Daarnaast is het mogelijk dat veel respondenten een hoog consistente sociale waardeoriëntatie hadden, waardoor zij, ongeacht een manipulatie, niet snel afwijken van hun dispositionele sociale waardeoriëntatie (Smeesters et al., 2009).

Mogelijke verklaringen voor resultaten liggen daarnaast in beperkingen van het onderzoek. Zo is in studie 1 de dispositionele sociale waardeoriëntatie met een categorische maat gemeten, wat voor minder significante resultaten zou hebben kunnen zorgen dan de graduele maat waarmee de situationele sociale waardeoriëntatie in deze studie is gemeten. Omdat met de situationele sociale waardeoriëntatie echter de invloed van de dreiging van het rechtvaardigheidsgeloof werd gemeten, was hiervoor een gevoelig instrument meer noodzakelijk dan voor de voorafgaande vaststelling van de dispositionele sociale waardeoriëntatie. Tevens werden slechts zes respondenten niet gekwalificeerd voor een specifieke dispositionele sociale waardeoriëntatie, wat betekent dat de overige respondenten zich allemaal vrij consistent naar hun gekwalificeerde waardeoriëntatie hebben gedragen en met een graduele maat wellicht geen andere resultaten gevonden zouden zijn.

In studie 2 hebben weinig mannen meegedaan, waardoor bij hen geen significante resultaten gevonden konden worden. Desondanks werden in deze studie voor de gehele groep respondenten wel resultaten gevonden. Daarnaast zijn specifieke resultaten voor mannen wel uit studie 1 gebleken.

Voor beide studies geldt dat de sociale waardeoriëntatie op een expliciete wijze is gemeten, terwijl de invloed van dreiging van het rechtvaardigheidsgeloof vaak juist op impliciete wijze naar voren komt (Hafer & Bègue, 2005). Wellicht is er daarom alleen sprake geweest van activering van de sociale waardeoriëntatie van waaruit werd geredeneerd, in

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

plaats van dat deze daadwerkelijk veranderd waren. Aan de andere kant betekent activatering niet dat deze sociale waardeoriëntatie niet beïnvloed heeft kunnen worden. Het zou zelfs mogelijk kunnen zijn dat het juist makkelijker werd beïnvloed, omdat deze manier van denken op dat moment werd bedreigd. Om te voorkomen dat vanuit de sociale waardeoriëntatie werd geredeneerd zijn de onderzoeken als kleine, losse onderdelen geïntroduceerd. Zoals vervolgens bleek uit controlevragen hebben respondenten hierdoor geen verband kunnen leggen tussen de onderzoeken.

Tot slot is het de vraag of de slachtoffersituaties genoeg emotionele impact hadden (Hafer & Bègue, 2005), en of slechts een meting onder Utrechtse studenten of bekendheid met het onderzoek van invloed zijn geweest op de uiteindelijke resultaten. Het gebruikte scenario bleek in eerder onderzoek echter al effectief (Bal & Van den Bos, 2010). Na het weglaten van respondenten, die in de controlevragen spraken over gebrek aan impact of bekendheid met het onderzoek, bleken tevens geen andere conclusies te ontstaan.

Desondanks doen de huidige resultaten de vraag rijzen of het onderscheid van prosocialen en prozelfs binnen rechtvaardigheidsonderzoek wel juist is, en of niet beter gericht kan worden op de focus op jezelf en de focus op anderen. In combinatie met dit onderzoek zou het wellicht de kennis kunnen leveren dat het in slachtoffersituaties voordelig is om mensen met een focus op anderen in je omgeving te hebben. Vervolgonderzoek zou moeten uitwijzen of dit inderdaad het geval is. Men zou zich dan eventueel kunnen richten op mogelijkheden om de focus te beïnvloeden, zodat slachtoffers in de toekomst meer op hun omgeving kunnen rekenen. Dit onderzoek is daarmee mogelijk een begin van een nieuwe richting binnen onderzoek naar rechtvaardigheid en slachtoffersituaties.

Vooralsnog kan in ieder geval gezegd worden dat de sociale waardeoriëntatie een rol speelt in slachtoffersituaties. Deze oriëntatie verandert niet onder hoge dreiging van het geloof in een rechtvaardige wereld, maar een combinatie van beide heeft wel invloed op de mate waarin positieve en negatieve reacties naar het slachtoffer toe worden gegeven, waarbij een duidelijk onderscheid van individualisten met prosocialen en competitieven bestaat.

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

Referenties

- Bal, M. & Bos, K. van. den. (2010). The role of perpetrator similarity in reactions toward innocent victims. *European Journal of Social Psychology, 40*, 957-969. doi: 10.1002/ejsp.668
- Bal, M. & Bos, K. van. den. (2012). Blaming for a better future: Future orientation and associated intolerance of personal uncertainty lead to harsher reactions toward innocent victims. *Personal Social Psychology Bulletin, XX*, 1-10. doi:10.1177/0146167212442970
- Bos, K. van. den., Lange, P. A. M. van., Lind, E. A., Venhoeven, L. A., Beudeker, D. A., Cramwinckel, F. M., Smulders, L. & Laan, J. van. der. (2011). On the benign qualities of behavioral disinhibition: Because of the prosocial nature of people, behavioral disinhibition can weaken pleasure with getting more than you deserve. *Journal of Personality and Social Psychology, 101*, 791-811. doi: 10.1037/a0023556
- Cremer, D. de. & Dijk, E. van. (2002). Reactions to group success and failure as a function of identification level: A test of the goal-transformation hypothesis in social dilemmas. *Journal of Experimental Social Psychology, 38*, 435-442. doi: 10.1016/S0022-1031(02)00009-4
- DePalma, M. T., Madey, S. F., Tillman, T. C. & Wheeler, J. (1999). Perceived patient responsibility and belief in a just world affect helping. *Basic and Applied Social Psychology, 2*, 131-137. doi: 10.1207/15324839951036470
- Hafer, L. & Bègue, L. (2005). Experimental research on Just-World Theory: Problems, developments, and future challenges. *Psychological Bulletin, 131*, 128-167. doi: 10.1037/0033-2909.131.1.128
- Kogut, T. (2011). Someone to blame: When identifying a victim decreases helping. *Journal of Experimental Social Psychology, 47*, 748-755. doi: 10.1016/j.jesp.2011.02.011
- Lamm, C., Batson, C. B. & Decety, J. (2007). The neural substrate of human empathy: Effects of perspective-taking and cognitive appraisal. *Journal of Cognitive Neuroscience, 19*, 42-58. doi: 10.1162/jocn.2007.19.1.42
- Lange, P. A. M. van. (1999). The pursuit of joint outcomes and equality in outcomes: An integrative model of social value orientation. *Journal of Personality and Social Psychology, 77*, 337-349. doi: 10.1037/0022-3514.77.2.337
- Lange, P. A. M. van., Otten, W., Bruin, E. M. N. de. & Joireman, J. A. (1997). Development

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

- of prosocial, individualistic, and competitive orientations: Theory and preliminary evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 733-746. doi: 10.1037/0022-3514.73.4.733
- Lerner, M. J. (1980). *The belief in a just world: A fundamental delusion*. New York, Verenigde Staten: Plenum Press.
- McClintock, C. G. (1972). Social motivation – A set of propositions. *Behavioral Science*, 17, 438-454. doi: 10.1002/bs.3830170505
- Murphy, R. O., Ackermann, K. A. & Handgraaf, M. J. J. (2011). Measuring social value orientation. *Judgment and Decision Making*, 6, 771-781. doi: 10.2139/ssrn.1804189
- Prooijen, J. W. van. & Bos, K. van. den. (2009). We blame innocent victims more than I do: Self-construal level moderates responses to Just-World threats. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35, 1528-1539. doi: 10.1177/0146167209344728
- Prooijen, J. W. van., Cremer, D. de., Beest, I. van., Stahl, T., Dijke, M. van. & Lange, P. A. M. van. (2008). The egocentric nature of procedural justice: Social value orientation as moderator of reactions to decision-making procedures. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44, 1303-1315. doi: 10.1016/j.jesp.2008.05.006
- Smeesters, D., Warlop, L, Avermaet, E. van., Corneille, O. & Yzerbyt, V. (2003). Do not prime hawks with doves: The interplay of construct activation and consistency of social value orientation on cooperative behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 972-987. doi: 10.1037/0022-3514.84.5.972
- Smeesters, D., Yzerbyt, V. Y., Corneille, O. & Warlop, L. (2009). When do primes prime? The moderating role of the self-concept in individuals' susceptibility to priming effects on social behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45, 211-216. doi: 10.1016/j.jesp.2008.09.002
- Srull, T. K. & Wyer, R. S. (1979). The role of category accessibility in the interpretation of information about persons: Some determinants and implications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1660-1672. doi: 10.1037//0022-3514.37.10.1660

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

Bijlage 1

Manipulatie van een individualistische sociale waardeoriëntatie

In dit onderzoek zijn een aantal regels met zinnen weergegeven waarvan de woorden niet in de juiste volgorde staan. Aan jou de taak om voor iedere regel de woorden op de juiste plek te zetten, zodat er wel een kloppende zin ontstaat. Hiervoor dienen alle woorden op de regel gebruikt te worden. Succes!

1. Aardig – ik – voor – ben – mezelf

.....

2. Mezelf – ik – voor – ga

.....

3. Alleen – leven – mijn – bepaal – ik

.....

4. Kom – plaats – eerste – de - ik – op

.....

5. Ik – zijn – er – mag

.....

6. Kies – ik – mezelf – voor

.....

7. Goed – kan – alleen – ik – zijn

.....

8. Toekomst – voor – ben – mijn – ik – verantwoordelijk

.....

SLACHTOFFERSCHAP EN SOCIALE WAARDEORIËNTATIES

Manipulatie van een competitieve sociale waardeoriëntatie

In dit onderzoek zijn een aantal regels met zinnen weergegeven waarvan de woorden niet in de juiste volgorde staan. Aan jou de taak om voor iedere regel de woorden op de juiste plek te zetten, zodat er wel een kloppende zin ontstaat. Hiervoor dienen alle woorden op de regel gebruikt te worden. Succes!

1. Concurrentie – is – de – uitschakelen – leuk
 .....
2. Winnen – ik – van – om – gedreven – ben – anderen - te
 .....
3. Ga – anderen – ik – aan – strijd – met – de
 .....
4. Graag – ik – halen – beter – wil – anderen – dan - resultaat
 .....
5. Ik – een – concurrentie – uitdaging – vind
 .....
6. Van – ik – graag – anderen – winnen – wil
 .....
7. Houd – rivaliteit – ik – van
 .....
8. Wedstrijdje – van – wel – een – houd – ik
 .....